

จิตรกรรมภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ บนแผงไม้คอสอง ศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดในกลาง จังหวัดเพชรบุรี

Bodhisattva in Future 10 Buddha on Panel Painting from the old Sermon Hall Wat Nai-Klang, Phetchaburi Province

ศุพิชฌาย์ แสงสุขเอี่ยม¹
Supicha Sangsukiam

บทคัดย่อ

จิตรกรรมแผงไม้คอสองศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดในกลาง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เป็นงานจิตรกรรมที่สืบทอดเทคนิคจากจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ 3 อีกทั้งเรื่องราวที่นำมาเขียนมีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากเขียนภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาจากคัมภีร์ทศโพธิสัตว์ตฤเทส ซึ่งเป็นเรื่องในพุทธศาสนาที่ไม่ค่อยพบเห็นในปัจจุบัน และภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ ที่สอดคล้องกับเรื่องในคัมภีร์พุทธวงศ์ ที่รวบรวมอยู่ในพระไตรปิฎก หมวดพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย โดยมีอักษรกำกับเรื่องราวโดยย่อ จิตรกรรมแห่งนี้มีการแสดงออกแตกต่างไปจากที่พบโดยทั่วไป กล่าวคือ จิตรกรรมเน้นถึงการสื่อความหมายให้ทราบถึงการบำเพ็ญบุญบารมีและความเพียรของพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาติ โดยได้สะท้อนออกมาในจิตรกรรมที่ใช้พระโพธิสัตว์เป็นตัวเดินเรื่อง แสดงให้เห็นว่าช่างเขียนได้เปลี่ยนทัศนคติไปจากคติปรัมปราดั้งเดิมที่เป็นเพียงภาพสัญลักษณ์ซึ่งแสดงด้วยภาพพระพุทธรูปเจ้านั่งเรียงราย มาเป็นการเขียนภาพตามความคิดความเข้าใจที่มุ่งเน้นหาเหตุผลที่สามารถอธิบายได้และอิงกับความเป็นจริงมากขึ้น ทั้งนี้ยังเป็นการเพิ่มความเข้าใจและช่วยทำให้เกิดความศรัทธาแก่ผู้พบเห็นประหนึ่งเหมือนได้อ่านคัมภีร์ด้วยตนเอง นอกจากนี้เรื่องราวของพระอนาคตพุทธเจ้าทำให้มีผู้ศรัทธานำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เข้าสู่โพธิญาณ และกลายเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อแสดงความจงรักภักดีและพัฒนากลายเป็นลัทธิไปในที่สุด ดังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการนับถือพระอนาคตพุทธเจ้าที่อาจได้รับแรงบันดาลใจจากเนื้อหาในคัมภีร์ทศโพธิสัตว์ตฤเทสในเรื่องการปฏิบัติตนเพื่อเป็นพุทธบูชาและปรารถนาที่จะเป็นอนาคตพุทธเจ้าในสมัยรัตนโกสินทร์ต้น ซึ่งได้แก่ เรื่องของนายเรืองและนายนกเฝ้าตัวเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คำสำคัญ : 1. วัดในกลาง, จังหวัดเพชรบุรี. 2. จิตรกรรมภาพพระโพธิสัตว์. 3. พระอนาคตพุทธเจ้า.

¹ อาจารย์ประจำหมวดวิชาทัศนศิลป์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

Abstract

The Panel Painting from the old sermon hall Wat Nai - Klang, BanLaem District, Phetchaburi Province is an interesting panel painting, since it illustrates the past of 24 Buddhas and Bodhisattva, and Bodhisattva to be future of 10 Buddhas, that can rarely be found nowadays and does not appear to depict the period it was drawn.

It was found from the study that there are 34 parts of the Panel Painting; each part can be divided into 2 sets. The first set includes 24 painting which illustrate Budhisattva former life that corresponds to the story appearing in buddhavasa scripture collected in The Tripitaka, Chapter Suttanta – Pitaka, Dukkha Nikaya. The second set includes the painting of Bodhisattva that is the future of 10 Buddha that corresponds to the content from Tosabhodhi Sattateta scriptures. The expression of the scene and events is narrated according to the stories appearing in the scripture. This painting is assumed to be created in the era of King Rama 4th ; it has been used on techniques of painting from paintings from the era of King Rama 3rd that corresponds to the form of architecture of the old sermon hall.

Keywords: 1. Wat Nai–Klang, Phetchaburi Province, Thailand. 2. Panel Painting of Bodhisattva.
3. The future Buddha.

บทนำ

จังหวัดเพชรบุรีนับได้ว่าเป็นแหล่งศิลปกรรมที่มีฝีมือชั้นเลิศอยู่มากมาย จากหลักฐานที่ปรากฏพบว่าส่วนใหญ่เป็นงานศิลปกรรมในสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น จิตรกรรมฝาผนังวัดใหญ่สุวรรณาราม จิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธาราม งานปูนปั้นวัดสระบัว เป็นต้น นอกจากนี้จังหวัดเพชรบุรียังปรากฏงานศิลปกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 อยู่หลายแห่งเช่นกัน เช่น พระราชวังบนเขามหาสวรรค์ วัดมหาสมณาราม เป็นต้น

จากการสำรวจจิตรกรรมในจังหวัดเพชรบุรีพบว่านอกจากจิตรกรรมฝาผนังแล้ว ยังพบจิตรกรรมอีกกลุ่มหนึ่งที่เขียนอยู่บนแผงไม้คอสองของศาลาการเปรียญ ส่วนใหญ่มักจะเขียนภาพพุทธประวัติพุทธชาดกและการละเล่นพื้นบ้าน เช่น ศาลาการเปรียญวัดดอนไก่เตี้ย ศาลาการเปรียญวัดเกาะแก้วสุทธาราม เป็นต้น หากแต่มีงานจิตรกรรมบนแผงไม้คอสองอยู่แห่งหนึ่งที่มีความแตกต่างไปจากที่อื่น ๆ คือ ศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดในกลาง เนื่องจากเขียนภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ซึ่งเป็นเรื่องในพุทธศาสนาที่ไม่ค่อยพบเห็นในปัจจุบัน และภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ ที่มีรูปแบบแตกต่างออกไปจากที่พบโดยทั่วไป โดยมีอักษรกำกับเรื่องราวโดยย่อไว้ใต้ภาพ

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ที่จะนำเสนอเนื้อหาแนวความคิดในการเขียนภาพพระโพธิสัตว์ที่จะเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ซึ่งเป็นภาพที่พบน้อยมากในปัจจุบัน โดยมีกรอบความคิดที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ เรื่องพระโพธิสัตว์ที่จะเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ เป็นเรื่องที่มาจากคัมภีร์คัมภีร์ทศโพธิสัตว์เทศซึ่งมีปรากฏในสมัยอยุธยาตอนปลาย พร้อมทั้งทำการสันนิษฐานกำหนดอายุของจิตรกรรมโดยวิธีการศึกษาจากเทคนิคของงานจิตรกรรมฝาผนังไทยประเพณีและรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลาการเปรียญ

ประวัติความเป็นมาและรูปแบบศาลาการเปรียญวัดในกลาง

ประวัติความเป็นมา วัดในกลางหรือวัดกลางสนามจันทร์ ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี วัดนี้ไม่มีประวัติความเป็นมาที่ชัดเจนมีเพียงเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้ายพระมารดาของสมเด็จพระเจ้าตากสินได้ลี้ภัยมาพักแรมอยู่กับญาติที่ตำบลบ้านแหลม อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินกอบกู้เอกราชได้สำเร็จทรงมีความกังวลพระทัยถึงพระมารดามาก และเมื่อทรงทราบว่าพระมารดาลี้ภัยมาอยู่ที่ตำบลบ้านแหลม จึงโปรดให้เรือและย้ายพระที่นั่งจากกรุงศรีอยุธยามาปลูกไว้ที่วัดในกลาง และพระราชทานพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยเป็นการตอบแทนความดีของชาวบ้านแหลมที่ได้อารักขาพระมารดาไว้โดยปลอดภัย (คชา จันทลักษณ์ และคณะ 2541: 45)

ศาลาการเปรียญหลังเก่า (ภาพที่ 1) อยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก มีลักษณะเป็นอาคารทรงไทยสร้างด้วยไม้สักทั้งหลังยกใต้ถุนสูง มีขนาดความยาว 7 ห้อง ทั้งสองด้านของความยาวมีศาลาน้อยสกัดขวางเชื่อมต่อด้วยชานที่เป็นปูน ภายในศาลาการเปรียญมีจิตรกรรมประดับบนแผงไม้คอสองในด้านทิศเหนือ ในปัจจุบันศาลาการเปรียญหลังเก่าได้ถูกบูรณะขึ้นใหม่โดยยึดตามรูปแบบเดิม การบูรณะใหม่นี้ได้เปลี่ยนเครื่องไม้ที่ชำรุดออก และส่วนที่ยังใช้งานได้ เช่น คันทวยและพริ้ง ก็นำมาใช้งานต่อไป ในส่วนของหน้าบันศาลามีการเพิ่มซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นหน้าบันแบบเรียบ (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี ม.ป.ป, อัดสำเนา)

จากรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลาการเปรียญแห่งนี้ พบว่าไม่สอดคล้องกับประวัติวัดตามคำบอกเล่าที่กล่าวว่า สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เนื่องจากรูปแบบของศาลาหลังนี้เป็นแบบที่นิยมที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 1 ศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดในกลาง จังหวัดเพชรบุรี

ที่มา : สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี, “รายงานการสำรวจวัดในกลาง,” (ม.ป.ป.).
(อัดสำเนา)

กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีความนิยมในการสร้างศาลาการเปรียญให้มีอาคารประธาน 1 หลัง และมีศาลาขนาดเล็กวางตัวในแนวขวางทางด้านหน้า-หลังศาลาขวางกับศาลาการเปรียญ ศาลาการเปรียญรูปแบบนี้มักพบตามวัดในหัวเมืองต่างจังหวัด เช่น ศาลาการเปรียญวัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ ศาลาการเปรียญวัดแก้วไพฑูรย์ จังหวัดนนทบุรี ศาลาการเปรียญวัดศาลาปูน และวัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ศาลาการเปรียญวัดใหญ่ อ่างทอง จังหวัดราชบุรี เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าศาลาการเปรียญวัดในกลาง น่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 4

สันนิษฐานกำหนดอายุจิตรกรรมแผงไม้คอสองบนศาลาการเปรียญ

จิตรกรรมบนแผงไม้คอสองของศาลาการเปรียญ วัดในกลาง ในอดีตสันนิษฐานว่ามีเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันเหลือ 5 แผง โดยทางวัดได้เก็บรักษาไว้ภายในกุฏิสงฆ์ ภาพที่พบทั้งหมดมีจำนวน 34 ภาพ แบ่งออกเป็น 2 ชุด คือ จิตรกรรมภาพ พระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ และภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอนาคต

พุทธเจ้า 10 พระองค์ โดยในงานวิจัยครั้งนี้จะกล่าวรายละเอียดเฉพาะเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากนัก และเนื่องจากจิตรกรรมแห่งนี้ขาดหลักฐานด้านจารึกที่ระบุถึงระยะเวลาการสร้างที่ชัดเจน ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้จึงได้ทำการสันนิษฐานกำหนดอายุของจิตรกรรม โดยศึกษาจากเทคนิคของงานจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏดังต่อไปนี้

การเขียนภาพทิวทัศน์ จิตรกรรมประดับแผงไม้คอสองแห่งนี้ มีการเขียนภาพทิวทัศน์ด้วยเทคนิคการเกลี่ยสี ดังปรากฏการเขียนท้องฟ้าโดยใช้เทคนิคการเกลี่ยสีจากน้ำเงินเข้มที่ขอบบนไล่ลงมา เป็นสีอ่อนด้านล่าง ซึ่งเป็นลักษณะที่พบเสมอในงานจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 นอกจากนี้มีการเขียนท้องฟ้าในลักษณะการทำก่อนเมฆซ้อนเป็นชั้นๆ ซึ่งเป็นเทคนิคที่เริ่มปรากฏชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 4

การเขียนภาพต้นไม้ ภาพต้นไม้ในงานจิตรกรรมแห่งนี้เขียนด้วยการแต้มสีลงไปเพื่อให้มีลักษณะเป็นพุ่มใบแสดงให้เห็นแสงเงาที่สมจริง ในส่วนของลำต้นเขียนแบบแสดงด้านที่ถูกแสงและด้านเงาอย่างชัดเจนโดยไม่มีกราดตัดเส้น ซึ่งเทคนิค

ดังกล่าวเป็นเทคนิคที่เริ่มนิยมทำในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา

การเขียนภาพภูเขาและพื้นดิน ภาพภูเขาที่ปรากฏในจิตรกรรมแห่งนี้ทั้งหมด เขียนเป็นภาพเขามอบแบบแสดงให้แสงเงาอย่างสมจริงโดยไม่มีเส้นรอบนอก การเขียนภาพเขามอนั้นเริ่มเข้ามาแทนที่ภาพเขาไม้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 และนิยมเพิ่มขึ้นต่อมาเรื่อยๆ จนภาพเขาไม้หายไปในที่สุด ส่วนของสีที่ใช้ในการระบายพื้นดินส่วนใหญ่จะเป็นสีในโทนมืด อันได้แก่ สีน้ำตาลแดง สีน้ำตาลเข้ม และสีเทา ซึ่งการใช้สีในโทนมืดระบายพื้นดินนี้แทบจะไม่พบมาก่อนในจิตรกรรมสมัยก่อนรัชกาลที่ 3

การเขียนภาพบุคคล คำนึงถึงสัดส่วนและขนาดตามความเป็นจริง ภาพพระพุทธรเจ้าในเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ และภาพพระโพธิสัตว์นั้น ทรงครองจีวรที่มีการประดับลายทอง ซึ่งการประดับลวดลายสีทองบนจีวรนั้นนิยมมากตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 3 เรื่อยมา ในส่วนภาพบุคคลประกอบฉากที่มีการแสดงอารมณ์ทางใบหน้าและมีกิริยาท่าทางที่สมจริง ซึ่งการเขียนภาพบุคคลที่แสดงอารมณ์บนใบหน้านั้น ได้ปรากฏในงานจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา

การเขียนภาพสถาปัตยกรรม ภาพสถาปัตยกรรมเขียนแบบ 3 มิติ โดยปรากฏลักษณะทางสถาปัตยกรรม 2 แบบ คือ แบบประเพณีนิยมซึ่งลักษณะสถาปัตยกรรมนี้โดยมากพบในสมัยรัชกาลที่ 4 และแบบที่ได้รับอิทธิพลจีนซึ่งเริ่มและนิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 3 และมีการจัดองค์ประกอบภาพอยู่ในช่องสี่เหลี่ยม โดยเลือกเฉพาะเหตุการณ์สำคัญในแต่ละตอนมาเขียนและเน้นจุดสนใจไปที่พระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ ซึ่งคล้ายกับการเขียนจิตรกรรมที่พระอุโบสถวัดเครือวัลย์วรวิหาร และในศาลาราย 2 หลัง หน้าพระมหาเจดีย์ วัดพระเชตุพนฯ ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3

การเขียนฉากธรรมชาติ การใช้ฉากธรรมชาติแทนเส้นสีเทาในจิตรกรรมแห่งนี้ ส่วนใหญ่จะเขียนตอนสำคัญของเรื่องเพียงตอนเดียว โดยให้ความสำคัญกับภาพพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ และมีภาพบุคคลอื่นประกอบ เพื่อให้ภาพเกิดความ

สมบูรณ์และน่าสนใจมากยิ่งขึ้น แต่ก็มีบางเรื่องที่เขียนเป็นฉากเหตุการณ์ต่อเนื่องโดยใช้ฉากธรรมชาติทำหน้าที่คั่นเหตุการณ์ ซึ่งรูปแบบการใช้ฉากธรรมชาติด้านเหตุการณ์แทนแถบสีเทา อันเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของความเป็นปริมปราศตินั้น เริ่มปรากฏความนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งการใช้แถบสีเทาเริ่มหมดลงที่สุดในรัชกาลต่อมา เช่น จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ วัดเครือวัลย์วรวิหาร เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอจะสรุปได้ว่าจิตรกรรมบนแผงไม้คอสองแห่งนี้มีลักษณะของงานจิตรกรรมทั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ปรากฏรวมกันอยู่ จึงสันนิษฐานกำหนดอายุจิตรกรรมประดับแผงไม้คอสองแห่งนี้ได้ว่า น่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยได้รับการสืบต่อเทคนิคงานจิตรกรรมมาจากสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมของศาลาการเปรียญหลังเก่า ที่มีรูปแบบเดียวกับศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 4

การศึกษาเนื้อหาจิตรกรรมบนแผงไม้คอสอง

ภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ เป็นจิตรกรรมชุดหนึ่งที่ปรากฏบนแผงไม้คอสองศาลาการเปรียญวัดในกลาง ซึ่งเขียนเล่าเรื่องแต่ละตอนต่อกันบนแผ่นไม้จำนวน 3 แผ่น โดยเขียนแยกแต่ละตอนภายในกรอบอย่างชัดเจน จำนวน 24 ตอน ภาพชุดดังกล่าวสอดคล้องกับเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ ซึ่งรวบรวมอยู่ในพระไตรปิฎก หมวดพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย

คดีเรื่องการนับถือพระอดีตพุทธเจ้าปรากฏอยู่ทั่วไปในงานจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งนิยมเขียนเป็นภาพพระอดีตพุทธเจ้านั่งเรียงกันจำนวน 24 องค์บ้าง 28 องค์บ้าง หรืออาจมีจำนวนมากหรือน้อยกว่านี้ตามแต่ความเข้าใจของช่างเขียน หากแต่ภาพพระอดีตพุทธเจ้า 24 พระองค์ ที่วัดในกลางนี้ กลับมีรูปแบบที่แปลกแตกต่างออกไปจากภาพพระอดีตพุทธเจ้าที่พบโดยทั่วไป กล่าวคือในภาพเขียนเน้นถึงการบำเพ็ญบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ตลอด 24 ชาติ ที่ได้พบกับพระอดีตพุทธเจ้าทั้ง 24 พระองค์ ตัวอย่างเช่น

จากเนื้อเรื่องในสมัยพระที่บึงกรพุทธเจ้า ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ซึ่งได้ทอดกายเป็นสะพานถวายแด่พระที่บึงกรพุทธเจ้าและพระสาวก พระที่บึงกรพุทธเจ้าจึงตรัสพยากรณ์ว่าดาบสนี้จะเป็นพระพุทธรูปนามว่าโคดม (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ 2530 : 282-305) ภาพที่แสดงประกอบเนื้อหาตอนพระที่บึงกรพุทธเจ้าและพระสาวกยืนเรียงรายต่อกันมีพระสุเมธดาบสนอนทอดกายเป็นสะพานให้เหล่าอริยสงฆ์เดินผ่านไป (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส
ในสมัยพระที่บึงกรพุทธเจ้า และ จารึกด้านล่าง
จิตรกรรมฝาไม้คอสองศาลากการเปรียญ
วัดในกลาง จังหวัดเพชรบุรี

รูปแบบของภาพพระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏนี้แสดงให้เห็นว่าช่างเขียนได้ตีความเนื้อหาในคัมภีร์พุทธวงศ์ เพื่อสื่อความหมายให้ทราบถึงการบำเพ็ญบุญบารมีและความเพียรของพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาติที่ได้พบกับพระอดีตพุทธเจ้า โดยได้สะท้อนออกมาในงานเขียนที่ใช้พระโพธิสัตว์เป็นตัวเดินเรื่อง มีภาพพระอดีตพุทธเจ้าและบุคคลอื่นๆ เป็นเพียงบุคคลประกอบ การเขียนภาพชุดนี้แสดงให้เห็นว่าช่างเขียนได้เปลี่ยนทัศนคติไปจากคติปรัมปราแบบเดิมที่เป็นเพียงภาพสัญลักษณ์ซึ่งแสดงด้วยภาพพระพุทธรูปนั่งเรียงราย มาเป็นการเขียนภาพตามความคิดความเข้าใจที่มุ่งเน้นหาเหตุผลที่สามารถอธิบายได้และอิงกับความเป็นจริงมากขึ้น ทั้งนี้ยังเป็น

การเพิ่มความเข้าใจและช่วยให้เกิดความศรัทธาแก่ผู้พบเห็นประหนึ่งเหมือนได้อ่านคัมภีร์พุทธวงศ์ด้วยตนเอง

ภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ บนแผงไม้คอสองศาลากการเปรียญหลังเก่าวัดในกลาง เขียนเล่าเรื่องแต่ละตอนต่อกันบนแผ่นไม้จำนวน 2 แผ่น โดยเขียนแยกแต่ละตอนภายในกรอบอย่างชัดเจน จำนวน 10 ตอน จากการศึกษาเนื้อหาภาพพบว่าสอดคล้องกับเนื้อหาเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้าจากคัมภีร์ทสโพธิสัตตทุเทส ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่จะเป็นพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ เป็นเรื่องที่ไม่ได้รับความแพร่หลายและพบหลักฐานน้อยมาก ทั้งนี้อาจเนื่องจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่กล่าวถึงพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ในปัจจุบันพบเพียง 2 ฉบับ ได้แก่ คัมภีร์ทสโพธิสัตตทุปตติกถา และคัมภีร์ทสโพธิสัตตทุเทส

จากการศึกษาคัมภีร์ทั้งสองฉบับพบว่า คัมภีร์ทสโพธิสัตตทุปตติกถาน่าจะแต่งขึ้นในประเทศลังการาวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 (Saddhatissa 1975 : 19) ส่วนคัมภีร์ทสโพธิสัตตทุเทสน่าจะได้โครงเรื่องมาจากคัมภีร์ทสโพธิสัตตทุปตติกถาที่แต่งขึ้นก่อนโดยดัดแปลงและเพิ่มเติมเนื้อหาในส่วนอภิปาฐาหารีย์เข้าไป (สุภาพรรณ ณ บางช้าง 2533 : 201-204) อีกทั้งยังน่าจะแต่งขึ้นในประเทศไทยเนื่องจากลักษณะโครงสร้างของเนื้อเรื่อง ที่ไม่มีบทพนามคาถา ไม่มีนิคมคาถา เนื้อหาเสนออยู่ในรูปของบทสนทนา สอดแทรกคำถาม-คำตอบในประเด็นที่น่าสงสัย พร้อมกับแทรกพรรณนาเชิงปาฐาหารีย์ และมีโครงสร้างของเนื้อเรื่องสอดคล้องกับคัมภีร์มัลลยวัตถุทีปนีฎีกาที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาพุทธศตวรรษที่ 22 (สุภาพรรณ ณ บางช้าง 2533 : 473 ; Likhit Likhitanon 1969 : 269-297) ปัจจุบันคัมภีร์ทสโพธิสัตตทุเทสเหลือหลักฐานปรากฏเป็นฉบับคัดลอกที่จารบนใบลานเป็นภาษาบาลี แบบบาลี-ไทย จำนวน 17 ฉบับ สันนิษฐานว่าจารขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3-4 (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522) จึงอาจจะเป็นไปได้ว่าคัดลอกจากคัมภีร์เก่าที่แต่งขึ้นใน

สมัยอยุธยาประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 22-23 (สุภาพรณ ฌ บางช้าง 2533 : 195 ; ประชุมหนังสือเก่า, ภาคที่ 1 2459 : 12)

คัมภีร์ทศโพธิสัตตทุเทศ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระอนาคตพุทธเจ้า ทั้ง 10 พระองค์ ดำเนินเรื่องโดยพระพุทธรากยโคดมตรัสเล่าแก่พระสารีบุตรถึงเรื่องราวเมื่อถึงสัปดาห์ที่ 7 ว่า มนุษย์จะฆ่าฟันกัน หลังจากนั้น 7 วัน มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตจะพากันรักษาศีลจนชมพูทวีปกลายเป็นทวีปที่งดงามสมบูรณ์ แล้วจึงมีพระผู้มีพระภาคเจ้ากำเนิดขึ้น (สุภาพรณ ฌ บางช้าง 2533 : 196) ซึ่งก็คือพระอนาคตพุทธเจ้าทั้ง 10 พระองค์ โดยมีนามดังนี้ 1.พระเมตไตรยพุทธเจ้า 2.พระรามพุทธเจ้า 3.พระธรรมราชาพุทธเจ้า 4.พระธรรมสามีพุทธเจ้า 5.พระพระนารทพุทธเจ้า 6.พระรังสิมนีพุทธเจ้า 7.พระเทวาเทพพุทธเจ้า 8.พระนรสีหะพุทธเจ้า 9.พระติสสพุทธเจ้า 10.พระสุมังคละพุทธเจ้า ซึ่งพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ล้วนเคยเกิดร่วมสมัยกับพระโคดมพุทธเจ้า มีทั้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก ชื่อที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ พระเมตไตรยเป็นพระอชิตะ พระธรรมราชาพุทธเจ้าเป็นพระเจ้าปเสนทิโกศล พระนารทพุทธเจ้าเป็นราหูอสุรินทะ พระรังสิมนีเป็นชังกีพราหมณ์ พระเทวาเทพพุทธเจ้าเป็นสุภาพราหมณ์ พระนรสีหะพุทธเจ้าเป็นโตเทยยพราหมณ์ พระติสสพุทธเจ้าเป็นช่างนพาคิริ พระสุมังคละเป็นช่างปาลีไลยกะ และชื่อที่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ พระรามพุทธเจ้าเป็นอูตตมรามราช พระธรรมสามีพุทธเจ้าเป็นอภิกูเทวราช ซึ่งแต่ละองค์มีเรื่องราวที่แตกต่างกันดังนี้

พระเมตไตรยพุทธเจ้า (ภาพที่ 3) ทรงเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ เขตมดีนคร บิดาเป็นปุโรหิตของพระเจ้าจักรพรรดินามว่าสุพรหมพราหมณ์ มารดานามว่าพรทวดี มีภรรยาชื่อว่าจันทูมิ ต่อมาเมื่อกำเนิดพรหมวัณณกุมาร พระองค์ก็ทรงเห็นนิมิต 4 ประการ จึงออกอภิเษกกรรมโดยปราสาท และได้ตรัสรู้ใต้ต้นกาทะทิง พระองค์มีพระสิริระสูง 88 ศอก พุทธรัศมีมีพรรณ 6 ประการ ชมแสงสว่างของดวง

ภาพที่ 3 พระศรีอาริยเมตไตรย เสวยพระชาติเป็นพระยาสังขจักร ในสมัยพระสิริมันตพุทธเจ้า

อาทิตย์และดวงจันทร์จนมนุษย์ไม่อาจรู้เวลาวันและกลางคืน เมื่อพระองค์เสด็จไปที่ใด ณ ที่นั้นมนุษย์ทั้งปวงจะสมบูรณ์ด้วยความสุข การที่ในยุคของพระอาริยเมตไตรยพุทธเจ้ามีความสมบูรณ์เช่นนี้ เนื่องมาจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัยพระสิริมันตพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาสังขจักร ครองนครอินทปัตต์ เมื่อได้ฟังธรรมจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วเกิดความซาบซึ้งจึงตัดเศียรแล้ววางบนฝ่าพระหัตถ์ถวาย เป็นเครื่องบูชาพระธรรมที่พระพุทธรเจ้าตรัสแก่พระองค์ (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 185-195)

พระรามพุทธเจ้า (ภาพที่ 4) มีพระสิริระสูง 80 ศอก ตรัสรู้ใต้ต้นจันทน์ มีพระชนมายุเก้าหมื่นปี พระองค์มีพระรัศมีส่องสว่างทั้งกลางวันและกลางคืน ในยุคของพระองค์มนุษย์จะอาศัยต้นกัลปพฤกษ์ที่เกิดจากอานุภาพของพระองค์เป็นที่เลี้ยงตนและสัตว์

ภาพที่ 4 พระรามพุทธเจ้าทรงเสวยพระชาติเป็นนารทมาณพ ในสมัยพระกัสสปะพุทธเจ้า

ทั้งหลายจะไม่มีการตกนรก การที่ในยุคของพระราม พุทธเจ้ามีความสมบูรณ์เช่นนี้ เนื่องมาจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัยพระกัศสปะพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทรงเสวยพระชาติเป็นนารถมาณพ ได้จุดไฟบนศีรษะเป็นประทีปถวายองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 195-197)

พระธรรมราชาพุทธเจ้า (ภาพที่ 5) มีพระสร้อยสูง 16 คอก ตรัสรู้ใต้ต้นกาเกทิง มีพระชนมายุห้าหมื่นปี ในยุคของพระองค์มนุษย์จะอาศัยต้นกัลปพฤกษ์ที่เกิดจากอานาภของพระองค์เป็นที่เลี้ยงตน การที่ในยุคของพระธรรมราชาพุทธเจ้ามีความสมบูรณ์เช่นนี้ เนื่องมาจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัยพระโกนาคมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทรงเสวยพระชาติเป็นสุทรมานพ ได้ถวายดอกบัวและผ้า 2 ผืน พร้อมกับอธิษฐานว่าการที่ตนถวายทานที่จะพอหาได้ตาม อุตภาพนี้ขอให้สำเร็จโพธิญาณในอนาคต (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 197-199)

ภาพที่ 5 พระธรรมราชาพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นสุทรมานพ ในสมัยพระโกนาคมพุทธเจ้า

พระธรรมสามิพุทธเจ้า (ภาพที่ 6) มีพระสร้อยสูง 60 คอก ตรัสรู้ใต้ต้นสาละพฤกษ์ มีพระชนมายุแสนปี พระองค์มีพุทธรัศมีประดุจแสงแห่งดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ไม่ว่าจะทรงดำเนินไปที่แห่งใดจะมีเศวตฉัตรสูง 3 โยชน์ กางกั้นอยู่เสมอ ในยุคของพระองค์จะเกิดขุมทรัพย์ให้มนุษย์ทั้งหลายใช้เลี้ยงชีพตน การที่ในยุคของพระธรรมสามิพุทธเจ้ามีความสมบูรณ์เช่นนี้ เนื่องมาจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัย

พระกัศสปะพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ทรงเสวยพระชาติเป็นโพธิอามาศย์ ได้ตั้งใจถวายทานแด่องค์พระพุทธรเจ้าถึงแม้ว่าจะถูกพระเจ้ากิงกิสสมหาราชประหารชีวิตก็ตาม และตั้งจิตขอให้ผลทานในครั้งนี้ทำให้ได้เป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 200-203)

ภาพที่ 6 พระธรรมสามิพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นโพธิอามาศย์ ในสมัยพระกัศสปะพุทธเจ้า

พระนารถพุทธเจ้า (ภาพที่ 7) มีพระสร้อยสูง 27 คอก ตรัสรู้ใต้ต้นจันทน์ มีพระชนมายุหมื่นปี ในยุคของพระองค์จะเกิดปฐมพิรส 7 ประการ มนุษย์ทั้งหลายจะบริโภคนปฐมพิรสเลี้ยงตน การที่ในยุคของพระนารถพุทธเจ้ามีสมบัติที่ยิ่งใหญ่นี้ เนื่องมาจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ เมื่อครั้งในสมัยของพระกัศสปะพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสิริคุตราชา ได้บริจากราชทรัพย์และบุตร ธิดาเป็นทาน โดยตั้งจิตอธิษฐานว่าขอให้ผลแห่งการทำทานนี้ทำให้สำเร็จโพธิญาณเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 203-205)

ภาพที่ 7 พระนารถพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสิริคุตราชา ในสมัยของพระกัศสปะพุทธเจ้า

พระรังสีมูรืพุทธเจ้า (ภาพที่ 8) พระสรีระสูง 60 ศอก ตรัสรู้ใต้ต้นปโปผลิ มีพระชนมายุห้าพันปี มีพระรัศมีส่องสว่างเป็นแสงสีทองในเวลากลางวันและส่องสว่างเป็นแสงสีเหลืองในเวลากลางคืน ในยุคของพระองค์มนุษย์เลี้ยงชีพด้วยการเป็นพ่อค้าและกสิกร และมีผิวพรรณงามเหมือนสีทอง การที่ในยุคของพระองค์มีสมบัติที่ยิ่งใหญ่นี้ เนื่องจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัยพระกกุสนธสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมาฆมาณพ ซึ่งเป็นพ่อค้าที่ฉลาดและโลภมากแต่ไม่ว่าจะค้าขายสักเท่าไรก็ศูนย์เสียทรัพย์เท่านั้น ได้ถวายผ้าแดงและทองทั้งหมดที่ตนเองมีแด่พระสาวก และตั้งความปรารถนาให้ผลแห่งการถวายทานนี้ทำให้สำเร็จพระสัมพัญญตญาณ (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 206)

ภาพที่ 8 พระรังสีมูรืพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นมาฆมาณพ ในสมัยพระกกุสนธพุทธเจ้า

พระเทวเทพพุทธเจ้า (ภาพที่ 9) พระสรีระสูง 80 ศอก ตรัสรู้ใต้ต้นจัมปา มีพระชนมายุแปดหมื่นปี พระรัศมีไม่มีความร้อนไม่มีความเย็นส่องสว่างครอบคลุมทั้งโลก ในยุคของพระองค์มนุษย์จะมีผิวพรรณดังสีทองและมีข้าวสาลีหอมที่เกิดจากอานูภาพของพระองค์เป็นที่เลี้ยงตน อีกทั้งยังมีต้นกัลปพฤกษ์ที่มีเครื่องประดับและอาภรณ์ต่างๆ มนุษย์ต้องการประดับด้วยสิ่งใดก็สมปรารถนา การที่ในยุคของพระธรรมสามีพุทธเจ้ามีความสมบูรณ์เช่นนี้ เนื่องจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัยของพระโกนาคมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาจกัณฑ์ ได้

บริจาคมาเพื่อทำเป็นโกศประดิษฐานสรีระของพระเถระ พร้อมกับตั้งความปรารถนาขอให้ผลทานในครั้งนี้ทำให้ได้เป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 209-211)

ภาพที่ 9 พระเทวพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระยาจกัณฑ์ในสมัยของพระโกนาคมพุทธเจ้า

พระนรสีพุทธเจ้า (ภาพที่ 10) พระสรีระสูง 60 ศอก ตรัสรู้ใต้ต้นแคฝอย มีพระชนมายุแปดหมื่นปี ทรงมีเศวตฉัตรสูงประมาณ 3 โยชน์ กางกั้นอยู่เหนือพระเศียรตลอดเวลา ในยุคของพระองค์มนุษย์จะมีผิวพรรณดังสีทองและมีข้าวสาลีหอมที่เกิดจากอานูภาพของพระองค์เป็นที่เลี้ยงตน อีกทั้งยังมีต้นกัลปพฤกษ์ การที่ในยุคของพระนรสีพุทธเจ้ามีความสมบูรณ์เช่นนี้ เนื่องจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนันทมาณพ ได้ถวายทานผ้ากัมพลผืนหนึ่งและทองแสนตำลึง และสร้างศาลาถวายทาน พร้อมทั้งตั้งความปรารถนาขอการถวายทานนั้นทำให้เป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 211-213)

ภาพที่ 10 พระนรสีพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นนันทมาณพ ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า

พระติสสพุทธเจ้า (ภาพที่ 11) พระองค์ทรงมีพระสร้อยสูง 80 คอก ตรัสรู้ใต้ต้นนิโครธ มีพระชนมายุแปดหมื่นปี พระรัศมีสว่างเหมือนเปลวไฟส่องสว่างทั้งกลางวันและกลางคืน ในยุคของพระองค์มีต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งมีของบริโภคร่างต่าง ๆ อยู่บนต้น มนุษย์ต้องการบริโภคสิ่งใดก็เก็บเอาจากต้นกัลปพฤกษ์นั้น การที่ในยุคของพระติสสพุทธเจ้ามีความสมบูรณ์เช่นนี้เนื่องมาจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัยพระโกนาคมพุทธเจ้านั้น พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระธรรมเสนกุมาร ได้บริจาคภรรยาและบุตรเป็นทาน ต่อมาได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าจึงเกิดความเลื่อมใส ตัดศรัทธาถวายเป็นพุทธบูชาพร้อมกับตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 214-221)

ภาพที่ 11 พระติสสพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระธรรมเสนกุมาร ในสมัยพระโกนาคมพุทธเจ้า

พระสุมังคลพุทธเจ้า (ภาพที่ 12) พระองค์ทรงมีพระสร้อยสูง 60 คอก ตรัสรู้ใต้ต้นกาสะทัง มีพระชนมายุแสนปี พระรัศมีเป็นแสงสีทองในเวลากลางวัน และเปลี่ยนเป็นแสงสีเงินในเวลากลางคืน ในยุคของพระองค์มีกัลปพฤกษ์ให้มนุษย์ได้เก็บเอาสิ่งของที่ต้องการไปเลี้ยงชีพตน การที่ในยุคของพระสุมังคลพุทธเจ้ามีความสมบูรณ์เช่นนี้ เนื่องมาจากทรงบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ซึ่งปรากฏชัดประการหนึ่งคือ ในสมัยพระกกุสันธพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ

เป็นพระเจ้ามหาปนาทะ ได้สละราชสมบัติแล้วออกบรรพชา ต่อมาเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจึงบังเกิดความเลื่อมใสตัดศรัทธาถวายเป็นพุทธบูชา พร้อมกับกล่าวขอให้พระพุทธเจ้าโปรดสัตว์ก่อน ส่วนตัวของพระองค์เองขอให้ผลทานในครั้งนี้ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต (ผ่าน วงษ์อ้วน 2522 : 221-226)

ภาพที่ 12 พระสุมังคลพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาปนาทะ ในสมัยพระกกุสันธพุทธเจ้า

จากการศึกษาเนื้อหาของคัมภีร์ทลโพธิสตุทุเทศเปรียบเทียบกับภาพเขียน พบว่าช่างเขียนจึงเลือกนำฉากเหตุการณ์ตอนสำคัญที่สุดของเรื่องมาเขียน เพื่อเป็นการสื่อให้เข้าใจเรื่องราวได้ง่ายที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากการเขียนภาพบนแผ่นไม้คอสองมีข้อจำกัดในเรื่องของพื้นที่และเนื้อเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์ก็กล่าวถึงรายละเอียดต่างๆ มาก

ในด้านความหมายของการเขียนภาพพระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพียรกับพระอนาคตพุทธเจ้านี้ แสดงให้เห็นว่าเพื่อสร้างตัวอย่างของความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้า ในอันที่จะเป็นกุศโลบายให้พุทธศาสนิกชนที่ได้เห็นภาพ รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ เพื่อที่จะบรรลุโพธิญาณในภายภาคหน้า โดยใช้คำจารึกทั้งด้านบนและด้านล่างบอกชื่อเรื่องราวในแต่ละตอนเพื่อใช้อธิบายเรื่องราวให้เข้าใจมากขึ้น

ความเชื่อเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้าในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น

เรื่องราวของพระอนาคตพุทธเจ้าทำให้มีผู้ศรัทธานำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เข้าสู่โพธิญาณ และกลายเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อแสดงความจงรักภักดีและพัฒนากลายเป็นลัทธิไปในที่สุด ดังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการนับถือพระอนาคตพุทธเจ้าที่อาจได้รับแรงบันดาลใจจากเนื้อหาในคัมภีร์ทศโพธิสัตว์เทศในเรื่องการปฏิบัติตนเพื่อเป็นพุทธบูชาและปารณานาที่จะเป็นอนาคตพุทธเจ้าในสมัยรัตนโกสินทร์ต้น ซึ่งได้แก่ เรื่องของนายเรืองและนายนกเผาตัวเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ในจารึกหลักที่ 133 (ธป. 10) และ 136 (ธป. 9)

เรื่องของนายเรืองและนายนกปรากฏในจารึก 2 แผ่นคือ จารึกที่ฐานรูปประติมากรรมสลักจากหินนายเรืองผู้เผาตัว (ธป.10) และจารึกที่ฐานรูปประติมากรรมสลักจากหินนายนกผู้เผาตัว (ธป.9) ปัจจุบันตั้งอยู่ที่ศาลาเล็กบริเวณพระอุโบสถ วัดอรุณราชวราราม แขวงวัดอรุณ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 13, 14) เนื้อความในจารึกทั้ง 2 แผ่น อ่านโดยอาจารย์ประสาร บุญประคอง และพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1 (พ.ศ. 2517) มีความว่า

ภาพที่ 13 รูปนายเรืองผู้เผาตัวและจารึก

ภาพที่ 14 รูปนายนกผู้เผาตัวและจารึก

คำปริวรรต จารึกที่ฐานรูปนายเรืองผู้เผาตัว “รูปนี้รูปนายเรืองผู้เผาตัว ณ วันศุกร์ เดือน 3 ขึ้น 8 ค่ำ เพลาทุ่มเศษ จุลศักราช 1152 ปีจอ โทศก (ตรงกับ พ.ศ. 2333) เมื่อแต่ก่อนเผาตัว 9 วัน 10 วัน นั้น นายเรืองกับสหาย 2 คน คือ ขุนศรีกัณฐ์ศรีกรมมำ แลนายทองรัก พากันไป ณ พระอุโบสถวัดครุฑ ต่างปรารถนาพุทธภูมิ เสี่ยงดอกบัวอ่อนคนละดอกว่า ถ้าใครจะสำเร็จโพธิญาณแล้ว ขอดอกบัวผู้นั้นจงบาน ครั้นรุ่งขึ้นก็บานแต่ดอกบัวของนายเรือง ตั้งแต่นั้น นายเรืองก็มาอยู่ที่การเปรียญเก่า วัดอรุณราชวราราม สมათานอุโบสถศีล ฟังเทศนา เอาน้ำมันชุบสำลีเป็นเชื้อพาดแขนทั้ง 2 จุดไฟต่างประทีปทุกวัน จนถึงวันเผาตัว นายเรืองฟังเทศนาจบแล้วก็มุ่งห่มผ้าชุบน้ำมัน เดินออกมาหน้าการเปรียญ นั่งพับเพียบพนมมือ รักษาอารมณ์สงบดีแล้วก็จุดไฟเผาตัวเข้าเมื่อเปลวไฟวูบขึ้นท่วมตัวนั้น นายเรืองร้องว่า สำเร็จปรารถนาแล้ว ขณะนั้นคนซึ่งยืนดูอยู่ประมาณ 5 ร้อย 6 ร้อย เศษ บ้างก็ร้องสาธุการ เปลื้องผ้าห่มโยนบูชาเข้าไป กองไฟ ชั้นแต่แขกภายนอกพระศาสนา ก็อดหมวก คำนับ โยนเข้าไปในไฟด้วย ครั้นไฟไหม้แล้ว คนที่มีศรัทธาช่วยกันยกศพใส่โลงไว้ในศาลาการเปรียญ สวดพระอภิธรรม 2 คืน แล้วพาศพไปไว้ที่ทุ่งนาวัดหงษ์ เมื่อเผาศพไฟชumenั้นปลาในท้องนาประมาณ 11 ปลา 12 ปลา โลตขึ้นมาเข้าในกองไฟตายด้วย ครั้นไฟดับแล้ว เห็นอธิษฐานนายเรืองสี่เขียวขาวเหลืองขาวดูประหลาด ก็ชวนกันเก็บอัฐิใส่ในโกฐติบูก ไว้ในการเปรียญเก่า วัดอรุณราชวรารามนี้” (พันธุ์ทิพย์ ธีระเนตร 2548 ; ประสาร บุญประคอง 2517 : 11-12)

คำปริวรรต จารึกที่ฐานรูปนายนกผู้เผาตัว “รูปนี้รูป (นายนกผู้เผาตัว เมื่อวันพุธ เดือน 6 แรม 7) ค่ำ จุลศักราช 1179ปีฉลู นพศก (ตรงกับ พ.ศ. 2360) ที่วัดอรุณราชวราราม วันนั้นฝนตก (ตั้งแต่เวลาพลบจน 11 ทุ่ม) จึงขาดเมล็ดแล้ว ครั้นเพลามาเช้าขึ้น คนจึงมาเห็น นายนกนั่งสมาธิเผาตัวตายอยู่ภายใต้ต้นพระมหาโพธิ์ หน้าพระวิหารเก่า แต่ไฟนั้นดับแล้ว อนึ่งเมื่อก่อนนี้ประมาณเดือนเศษ นายนกได้บอกญาติมิตรแลชาวบ้านที่ซบใจกันว่า เราจะประพาศุจริตธรรม ทำบุญรักษาศีล ตั้งจิตปรารถนาพระนิพพานธรรม แต่

นั้นมานายนาก็ปฏิบัติมีกน้อย ละบ้านเรือนญาติมิตร เสีย ออกไปสมทานศีล เจริญภาวนารักษาศีลอยู่ในการเปรียญเก่า ณ วัดอรุณราชวราราม จะได้เป็นกังวลด้วยการซึ่งจะบำรุงกายแลกิจที่จะบริโภคนั้นหามิได้ เมื่อใครมีศรัทธาให้อาหารก็ได้บริโภคบางทีอดอาหารมือหนึ่งบ้างวันหนึ่งบ้าง ทรมานตนมาจนวันเผาตัวตาย แต่เมื่อนายนเผาตัวนั้นจะได้บอกกล่าวแก่ญาติมิตรผู้ใดผู้หนึ่งให้รู้หามิได้ คนทั้งปวงเมื่อเห็นศพนายนเผาตัวตาย ก็มีศรัทธาพากันมาทำบุญบังสกุลสการศพนายนเป็นอันมาก” (พันธูทิพย์ ธีระเนตร 2548 ; ประสาร บุญประคอง 2517 : 15)

เรื่องของนายเรืองและนายน นอกจากจะปรากฏในจารึกที่ฐานรูปทั้งสองแล้ว ยังปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์อื่นๆ อีกหลายฉบับ กล่าวคือ เรื่องของนายเรืองผู้เผาตัว ซึ่งเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2333 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325-2352) มีกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ในหนังสือประวัติวัดอรุณราชวราราม ที่รวบรวมและเรียบเรียงโดยกรมศิลปากรก็กล่าวถึงเรื่องของนายเรือง โดยใช้ชื่อเรื่องว่า "สำเนาจารึก เรื่องนายเรืองเผาตัวที่วัดอรุณราชวราราม จุลศักราช 1152 (พ.ศ. 2333)" ตอนท้ายได้กล่าวถึงที่มาด้วยว่า คัดจากจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1152 เลขที่ 1 สมุดกระดางฝรั่ง และในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยา

ส่วนเรื่องของนายนนั้น เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2360 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2532-2367) มีกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาด้วย ทั้งนี้ ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับ

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพนั้น ได้กล่าวถึงทั้งเรื่องของนายเรืองและนายน โดยในส่วนของนายเรือง ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น กรมพระยาตำราจรรยา ทรงกล่าวถึงในลักษณะเล่าเรื่องย้อนหลัง โดยได้ให้ข้อคิดประกอบไว้ด้วย ดังนี้ "ปีฉลู นพศก จุลศักราช 1179 พ.ศ. 2360 นายนเผาตัวตายที่วัดอรุณ เป็นการเอาชีวิตบูชาพระรัตนตรัย การที่คนมีความเลื่อมใสในศาสนาแก่กล้าจนถึงสละชีวิตตน ด้วยเข้าใจว่าจะแลกเอาผลในทางศาสนานั้น มีทุกลัทธิศาสนา ในส่วนคติพระพุทธศาสนาแม้มีลักษณะห้ามในพระวินัย ก็ยังมีหนังสืออื่นที่โบราณจารย์ แต่งยกย่องการสละชีวิตให้เป็นทาน เพื่อแลกเอาพระโยชน์พระโพธิญาณ จึงทำให้คนแต่ก่อนโดยมากมีความนิยมว่า การสละชีวิตเช่นนั้นเป็นความประพฤติชอบ ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้เมื่อในรัชกาลที่ 1 มีนายเรืองคน 1 ได้เผาตัวเองเช่นนายนได้ทำรูปไว้ที่วัดอรุณทั้งนายเรืองและนายนและมีศิลาจารึกไว้ (ตำราจรรยาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา 2533 : 212- 213)

จากเรื่องนายเรืองและนายนที่เผาตัวเอง เพื่อเป็นพุทธบูชา นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาใน พระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าของคนในสังคมช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงกับแสดงออกด้วยการเผาตัวเองจนตาย เพื่อหวังบรรลุโพธิญาณในภพภาคหน้า ซึ่งแนวความคิดเช่นนี้อาจได้รับแรงบันดาลใจจากการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ 10 พระองค์ ในคัมภีร์ทศโพธิสตุทุเทส ที่ยอมอุทิศชีวิตเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เช่น การบำเพ็ญบารมีของนารทมาณพในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า โดยการจุดไฟเผาร่างกายต่างประทีปเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา พร้อมกับตั้งจิตอธิฐานขอให้ได้เกิดเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอาคต เป็นต้น ซึ่งคัมภีร์ทศโพธิสตุทุเทสนี้มีหลักฐานปรากฏในรูปแบบของคัมภีร์ตั้งแต่สมัยอยุธยา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 และรัตนโกสินทร์ในช่วงรัชกาลที่ 3 - 4 และในรูปแบบจิตรกรรมที่ศาลาการเปรียญ วัดในกลางจังหวัดเพชรบุรี

สรุป

จิตรกรรมแผงไม้คอสอง วัดในกลาง มีลักษณะของงานจิตรกรรมในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ปรากฏอยู่ร่วมกัน จึงสันนิษฐานกำหนดอายุจิตรกรรมว่า น่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยได้รับการสืบต่อเทคนิคงานจิตรกรรมมาจากสมัยรัชกาลที่ 3 สอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมศาลาการเปรียญหลังเก่า ซึ่งมีรูปแบบเดียวกับศาลาการเปรียญที่สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 4

จิตรกรรมแผงไม้คอสองของศาลาการเปรียญแห่งนี้ เขียนภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอติตพุทธเจ้า 24 พระองค์ และภาพพระโพธิสัตว์ในสมัยพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ซึ่งเป็นเรื่องในพุทธศาสนาที่ไม่ค่อยพบเห็นในปัจจุบัน จิตรกรรมแสดงออกด้วยการเลือกนำฉากเหตุการณ์ตอนสำคัญที่สุดของเรื่องมาเขียนเพื่อเป็นการสื่อให้เข้าใจเรื่องราวได้ง่ายที่สุดและเป็น การประหยัดพื้นที่ในการเขียนจิตรกรรม ในด้านความหมายของการเขียนภาพพระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพียร

กับพระอนาคตพุทธเจ้านี้ แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูป ซึ่งเป็นกุศโลบายให้พุทธศาสนิกชนที่ได้พบเห็นภาพ รำลึกถึงการบำเพ็ญบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาติต่างๆ เพื่อที่จะบรรลุโพธิญาณในภายภาคหน้า โดยใช้คำจารึกทั้งด้านบนและด้านล่าง บอกชื่อเรื่องราวในแต่ละตอนเพื่อใช้อธิบายเรื่องราวให้เข้าใจมากขึ้น

แนวความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมี เพื่อหวังบรรลุโพธิญาณในภายภาคหน้านั้น นอกจากจะปรากฏในจิตรกรรมแผงไม้คอสอง ศาลาการเปรียญวัดในกลางแล้ว ยังปรากฏการปฏิบัติตนของผู้ศรัทธานำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้เข้าสู่โพธิญาณ และกลายเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อแสดงความจงรักภักดี และพัฒนากลายเป็นลัทธิไปในที่สุด ดังปรากฏหลักฐานที่อาจได้รับแรงบันดาลใจมาจากเรื่องราวในคัมภีร์ทศโพธิสตตทุเทศ คือ เรื่องของนายเรืองและนายนกจุดไฟเผาตนเอง เพื่อหวังบรรลุโพธิญาณในภายภาคหน้าในสมัยรัชกาลที่ 1 และ รัชกาลที่ 2 อีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- คณา จันทลักษณ์ และคณะ. (2541). รายงานการตรวจสอบภาพศาลาการเปรียญวัดในกลาง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. รายงานวิชาอนุรักษศาสตร์และโบราณสถานในประเทศไทย รหัสวิชา 262-406 ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2541 สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. (อัดสำเนา)
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. (2533). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- ประชุมหนังสือเก่า. ภาคที่ 1. (2459). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร. (หม่อมเจ้าปิยภักดี นารทพิมพ์อุทิศส่วนกุศลสนอง พระเดชพระคุณพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิศุณนารถนิภาธร ปีมะโรง อัฐศก พ.ศ. 2459).
- ประสาร บุญประคอง. (2517). “หลักที่ 133 ศิลจารึกที่ฐานรูปนายเรืองผู้เผาตัว,” ใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1 : ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออกและภาคกลาง. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- _____. (2517). “หลักที่ 136 ศิลจารึกที่ฐานรูปนายนกผู้เผาตัว.” ใน ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1 : ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.

ผ่าน วงษ์อ้วน. (2522). **คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ 1 - 10: การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พันธุ์ทิพย์ ธีระเนตร. (2548). “จารึกที่ฐานรูปนายเรื่องผู้เฒ่าตัว.” ใน **ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย.** ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <http://www.sac.or.th/jaruk>

_____. (2548). “จารึกที่ฐานรูปนายคนผู้เฒ่าตัว.” ใน **ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย.** ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <http://www.sac.or.th/jaruk>

มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. (2530). **พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์.** เล่มที่ 9, ภาคที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. (เนื่องในวโรกาส เฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 5 รอบ พระนักษัตร 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2530).

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 1 ราชบุรี. (ม.ป.ป.). “รายงานการสำรวจวัดในกลาง.” (อัดสำเนา) สุภาพรณ ณ บางช้าง. (2533). **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันปิฎกที่แต่งในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Likhit Likhitanon. (1969). **The Pali Literature of Thailand.** Ph.D. Thesis Submitted to Faculty of Arts, Magadh University.

Saddhatissa, H. (1975). “The Birth – Stores of the Ten Bodhisattas and the Dasabodhisatuuppattikath.” in **Sacred books of Buddhist.** Vol. xxxix. London: The Pali Text Society.